

Willem Lodewijk: stadhouder en strateeg (1560-1620-2020)

Willem Lodewijk: stadhouder en strateeg (1560-1620-2020)

Onder redactie van

HANNO BRAND EN JOOP W. KOOPMANS

Hilversum

Verloren

2020

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij de financiële steun van Kingma Stichting.

Afbeeldingen op het omslag: *voorkant*, staand portret van Willem Lodewijk door Pieter Feddes van Harlingen, gepubliceerd in P. Winsemius, *Chronique ofte historische geschiedenis van Vrieslant, beginnende van den jaere nae des werelts scheppinghe 3635 ende loopende tot den jaere nae de gheboorte Christi 1622* (Franeker 1622), 751, Historisch Centrum Leeuwarden, documentidentificatienr. THAAo2oA en het wapen van graaf Willem Lodewijk in de Grote of Jacobijnerkerk van Leeuwarden, foto Joop Koopmans; *achterkant*, miniatuur van Willem Lodewijk in het diorama van het Beleg van Coevorden (1592), gemaakt voor het Historisch Centrum Leeuwarden in samenwerking met de Spellenvereniging UCP Leeuwarden (2020), foto Niels Westra.

ISBN 9789087048723

© 2020 De redactie
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum
Omslagontwerp: Rombus/Tanja Stropsma, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Woord vooraf <i>Sybrand van Haersma Buma</i>	7
Stadhouder Willem Lodewijk: vier eeuwen later <i>Hanno Brand en Joop W. Koopmans</i>	9
Willem Lodewijk en de Republiek <i>Anton van der Lem</i>	17
Stadhouder Willem Lodewijk: grondlegger van Noord-Nederland? <i>Hidde Feenstra</i>	37
Willem Lodewijk, 'ús heit' als hoeder van de Friese eenheid <i>Hotso Spanninga</i>	55
Oorlogshelden: eer, roem en geloof. Willem Lodewijk versus katholieke adellijke officieren en stadhouders, 1580-1600 <i>Yme Kuiper</i>	97
'De bron van alle goeds.' Willem Lodewijk als vaderfiguur in de zeventiende- eeuwse Nassaudynastie <i>Lidewij Nissen</i>	113
In de bijrol? De eigentijdse weergave van stadhouder Willem Lodewijk (1560-1620) in prenten <i>Joop W. Koopmans</i>	131
Met Willem Lodewijk in de krant. Beeldvorming en herinneringscultuur rond een Friese stadhouder (ca. 1843-1913) <i>Hanno Brand</i>	167
Index op persoonsnamen en aardrijkskundige namen	187
Over de auteurs	192

Woord vooraf

Op alle mogelijke manieren is het afgelopen jaar stilgestaan bij de 400-ste sterfdag van Willem Lodewijk. Ondanks de beperkende maatregelen vanwege de coronacrisis konden herdenkingsbijekomsten – zij het in wat andere vorm – doorgaan. Er was een aangepaste maar drukbezochte Open Monumentendag in september en verschillende publicaties zagen het licht die interessante en soms nieuwe perspectieven op leven en werk van de beroemdste Friese stadhouder hebben laten zien. Dat gebeurt zeker ook in de onderhavige bundel. En al is er nog steeds geen ‘echte’ allesomvattende moderne biografie van Us Heit: met al het vooronderzoek worden belangrijke bouwstenen aangeleverd waar een toekomstig biograaf direct verdere stappen kan gaan zetten.

Die bijnaam Us Heit is wat mij betreft nog steeds volkomen terecht: Willem Lodewijk is écht een van de Vaders des Vaderlands en de stamvader van het Friesland dat wij nu kennen. Hij heeft hier de nodige sporen nagelaten. In de periode dat Willem Lodewijk hier stadhouder was maakte de Friese hoofdstad grote veranderingen door. Leeuwarden werd verreweg de belangrijkste van de elf Friese steden. Aan het begin van de zeventiende eeuw telde de stad zo'n elfduizend inwoners en de stad beleefde zijn eigen Gouden Eeuw. 'Nooit heerlycker geweest, een bloeyende stadt', schrijft Edo Neuhusius in zijn *Commendatio*, een lofrede op de Friese hoofdstad. En eerder liet provinciaal geschiedschrijver Bernardus Furmerius in zijn dagboek over de jaren 1603-1615 op bijna elke bladzijde doorsijpelen dat Leeuwarden en wijde omgeving op vele terreinen deel uitmaakten van de artistieke en intellectuele gemeenschap van die tijd.

In een periode waarin tegelijkertijd oorlogen, epidemieën en politieke twisten bij het dagelijks leven hoorden, groeide Leeuwarden uit tot de tiende stad van de Republiek. Willem Lodewijk zorgde daarbij voor bestuurlijke stabiliteit en rust. Zijn belangrijkste verdiensten mogen dan wellicht op het terrein van de militaire innovatie hebben gelegen – hij wist met zijn neef Maurits het leger van de Republiek uit te bouwen tot een modern en efficiënt apparaat – tegelijkertijd wist hij in de Leeuwarder en Friese samenleving van het stadhouderlijk hof een factor van betekenis te maken. Een kleine twee eeuwen zou Leeuwarden hofstad blijven.

Van jongs af ben ik opgegroeid met de man die de functie van stadhouder maar liefst 36 jaar heeft bekleed. Ik heb altijd grote bewondering voor hem gehad en vind het, sinds ik in Leeuwarden werk, elke dag weer prachtig zijn standbeeld tegenover het Leeuwarder stadhuis te mogen passeren. Hij staat op die granieten sokkel afgebeeld als een heldhaftig krijgsheer en vermoedelijk heel wat groter en breder dan hij in werkelijkheid is

geweest. Toch was Willem Lodewijk in vele opzichten echt een groot man. Hij was weliswaar iemand van buiten – in zijn kringen bleef het Duits en het Frans de voertaal – maar hij moet de Friese eigenheid altijd goed hebben aangevoeld. Dat hij hier bijna vier decennia de leiding had bracht rust in de turbulente oorlogsjaren. Hij heeft de naam streng te zijn, maar luidde met de nodige bereidheid tot politieke compromissen lange periodes van broodnodige stabiliteit in. Die rust en stabiliteit die Willem Lodewijk bracht, is misschien wel zijn meest onderschatte prestatie.

Een kundig bestuurder was deze man die gold als een van de *Founding Fathers* van de Republiek door zijn omvorming van het Staatse leger zodat het was opgewassen tegen de Spaanse militaire macht. En toen de directe oorlogsdreiging in het noorden was geweken kon hij zich wijden aan de opbouw van die Noordelijke gewesten. Hij was een ontwikkeld man, voerde niet alleen leger- en kerkhervormingen door, maar hij heeft ook veel betekend voor het onderwijs: hij stichtte de universiteit van Franeker en was medeoprichter van de universiteit van Groningen. De ‘Friese vader des vaderlands’ moet goed hebben kunnen luisteren naar de mensen om zich heen. Het was dan ook begrijpelijk dat zijn begrafenis, in de Grote Kerk, een van de grootste uitvaarten is geweest die we hier in Leeuwarden ooit hebben gezien.

De afgelopen jaren zijn er heel wat biografieën over de latere Oranje-Nassau-telgen verschenen. Na deze bundel, met een veelzijdigheid aan interessante artikelen, blijft er gelukkig nog genoeg stof over voor een allesomvattende moderne biografie over Us Heit. Willem Lodewijk verdient die zeer zeker.

Sybrand van Haersma Buma
Burgemeester van Leeuwarden

Stadhouder Willem Lodewijk: vier eeuwen later

Hanno Brand en Joop W. Koopmans

Historici werken meestal graag mee aan de herdenking van historische gebeurtenissen en figuren op basis van specifieke data. Bij personen gaat het doorgaans om aandacht tijdens hun zoveelste geboorte- of sterfjaar. Wetenschappelijk gezien is dit meewerken tamelijk gekunsteld, vooral als er geen directe nabestaanden meer zijn voor wie onafhankelijke duiding waarde heeft. Met dit laatste perspectief voor ogen valt de uitgebreide academische belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog vanwege het 75-ste bevrijdingsjaar nog wel te rechtvaardigen in 2020. Er zijn immers nu nog overlevenden van deze oorlog, een tijd die bovendien sterk doorwerkt in het leven van de naoorlogse generaties. Ook hechten we eraan dat de gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog en de gevolgen daarvan op ordentelijke wijze in ons collectief geheugen worden gegrift. Maar waarom nieuw onderzoek naar personen in een bepaald jaar, puur omdat die toevallig exact enkele eeuwen daarvoor zijn geboren dan wel overleden? Of toegespitst op deze bundel: waarom in 2020 wetenschappelijke interesse, in combinatie met publieke aandacht, voor graaf Willem Lodewijk van Nassau-Dillenburg louter als reactie op het feit dat hij in 1620 is overleden?

Een didactisch antwoord op de laatste vraag mag hier volstaan. Stadhouder Willem Lodewijk is een van degenen die tijdens de Opstand – of Tachtigjarige Oorlog – een groot aandeel hadden in de vorming van Nederland. Alleen daarom al verdient deze oudere neef van de veel bekendere stadhouder Maurits gememoreerd te worden. Iedere generatie historici hoort bovendien de geschiedschrijving te onderhouden en deze van nieuwe kennis te voorzien. Permanente aandacht voor het gehele verleden in zowel onderzoek als onderwijs is echter onmogelijk. Herdenkingsjaren zorgen er dan voor dat jongere en nieuwe groepen alsnog met vergeten of overgeslagen facetten van het verleden van de eigen regio of een ruimer gebied worden geconfronteerd. Voor geïnteresseerde ouderen kunnen zulke jaren functioneren als hernieuwde kennismaking met onderdelen van de eigen geschiedenis, maar dan gebaseerd op de jongste inzichten.

Deze omgang met het verleden is alleen succesvol wanneer de periodes tussen de herdenkingen niet te lang duren en er niet te selectief wordt herdacht. Anders dreigen belangrijke onderwerpen en hoofdpersonen van het verleden te diep in de collectieve herinnering weg te zakken, met alle gevolgen van dien. Dat zal vooral gebeuren wanneer de vanzelfsprekende aandacht ervoor in school- en studieboeken ontbreekt, zoals bij Willem Lodewijk overduidelijk het geval is. Zelfs vakgenoten in Nederland staan soms met de mond vol tanden wanneer zij een antwoord moeten geven op de vraag wat de beteke-

nis van deze stadhouder is in de geschiedenis van dit land. Gebrek aan kennis kan tevens leiden tot onjuiste en onvolledige omschrijvingen die voor het brede publiek bestemd zijn en vaak daaruit afkomstig zijn. Zo vermeldt de website van het Fletcher Hotel-Paleis Stadhouders Hof in Leeuwarden slechts dat ‘het hotel is gevestigd in een voormalig paleis van de Koninklijke familie uit de 18e [sic] eeuw’ en dat het ‘door de jaren heen (...) vele bewoners [heeft] gekend (...)’.¹ Maar verzwegen wordt dat Willem Lodewijk in de zestiende eeuw een van de eerste bewoners van dit ‘paleis’ was, dat het door zijn aanwezigheid een stadhouders hof werd en dat zijn standbeeld nota bene voor de ingang van het tegenwoordige hotel-restaurant staat: het beeld dat in 1906 door koningin Wilhelmina werd onthuld en vooral door historisch onderlegde Friezen ‘Us Heit’ wordt genoemd, een bijnaam die Willem Lodewijk al tijdens zijn leven kreeg (plaat I).

Kortom, het lijkt erop dat het in 2020, het jaar dat volledig overschaduwd wordt door de coronapandemie en waarin bovendien de Black Lives Matter-beweging zich doet gelden en diverse standbeelden sneuvelen, toch ook tijd is voor zowel publieke als wetenschappelijke herwaardering van Willem Lodewijk. Dat daarbij de vraag wordt gesteld of zijn standbeeld mag blijven staan op het Leeuwarder Hofplein, zonder discussie of nadere toelichting over eventuele kwalijke daden zoals dat wel gebeurt rond het standbeeld van Jan Pietersz. Coen in Hoorn, is evident. Duidelijk mag zijn dat vanwege zijn 400-ste sterfjaar de heersende visie op de Friese stadhouder niet slechts wordt afgestoft, zoals daadwerkelijk het standbeeld met een hoogwerker een poetsbeurt kreeg in de documentaire over Willem Lodewijk die Omrop Fryslân op 13 juni 2020 uitzond.² Het is de gelegenheid bij uitstek om een historiografische balans op te maken, nieuwe invalshoeken te exploreren en vast te stellen hoe het staat met onze kennis over deze stadhouder van de noordelijke gewesten in de jonge Republiek der Verenigde Nederlanden.

Voor de coördinatie van de publieksactiviteiten vanwege het ‘Willem Lodewijk Jaar 2020’ tekende de Stichting Nassau en Friesland.³ Op de website die zij speciaal voor dit doel in het leven riep, moest echter half maart 2020 bij de meeste activiteiten worden vermeld dat deze ‘tot nader order’ waren uitgesteld vanwege de door de overheid opgelegde corona-maatregelen.⁴ Een aantal evenementen kon gelukkig alsnog doorgaan, zoals de ‘opening’ van het Willem Lodewijk Jaar in de Grote Kerk van Leeuwarden, uiteindelijk op 11 september 2020.⁵

Ook het Historisch Centrum Leeuwarden (HCL) liet zich niet door Covid-19 uit het veld slaan en ging door met de uitvoering van de expositie *War Room van Stadhouder*

1 Zie de webpagina van het hotel, <https://www.hotelstadhouderlijkhof.nl/nl/hotel/over-het-hotel> (geraadpleegd 31 juli 2020).

2 *Fryslân DOK Te rie by Us Heit*, [https://www.npostart.nl/fryslan-dok/13-06-2020/POW_04514552_\(geraadpleegd 31 juli 2020\)](https://www.npostart.nl/fryslan-dok/13-06-2020/POW_04514552_(geraadpleegd 31 juli 2020)).

3 De herdenking van Willem Lodewijk lijkt in 2020 vrijwel voorbijgegaan te zijn aan Groningen en Drenthe, de andere gewesten waarvan hij stadhouder was.

4 Zie <https://willemlodewijkjaar.nl/activiteiten/> (geraadpleegd 31 juli 2020).

5 De publiekslezingen van deze opening (van Joop Koopmans, Olaf van Nimwegen en Hanno Brand) zijn gepubliceerd in *Fryslân* 26/5 (2020) 4-12.

Willem Lodewijk, held uit Fryslân tijdens de Opstand. Het pronkstuk daarvan werd een diorama van het Beleg van Coevorden in 1592 – een van Willem Lodewijks succesvolle belegeringen – met onder meer 350 tinnen soldaatjes die handmatig beschilderd zijn door leden van Spellenvereniging UCP Leeuwarden (plaat XVII).⁶ Het HCL en de Stichting Nassau en Friesland publiceerden bovendien een fraaie brochure voor de wandelroute ‘Sporen van Willem Lodewijk van Nassau (1560-1620) en zijn tijd in Leeuwarden’, die nog jaren dienst kan doen.⁷ De organisatie van het geplande wetenschappelijke symposium vanuit de Fryske Akademy en de Rijksuniversiteit Groningen, waarmee deze bundel correspondeert, werd evenmin afgeblazen en verschoven naar 4 december 2020. De voor dit symposium uitgenodigde sprekers bleken bereid hun voordrachten al eerder schriftelijk om te werken, zodat de publicatie van dit boek geen vertraging opliep.

De aanvankelijke data voor de opening van het Willem Lodewijk Jaar en het aan deze bundel gelijknamige symposium, 13 maart en 12 juni 2020, waren min of meer gekoppeld aan de geboorte en het overlijden van de stadhouder. Met die levensdata is echter wel wat aan de hand. In veel biografische schetsen van de stadhouder zal men namelijk na zijn geboorte op 13 maart 1560, in het Duitse Siegen, aantreffen dat hij is overleden op 31 mei 1620, in Leeuwarden.⁸ Dit betreft in beide gevallen de juliaanse kalender, die in de meeste gewesten van de Republiek pas in 1700-1701 is vervangen door de gregoriaanse kalender, anders dan in Holland en Zeeland waar deze al van kracht was vanaf 1583. Volgens laatstgenoemde kalender, de huidige dus, is Willem Lodewijk overleden op 9 juni 1620.⁹

Welke data ook maar worden gekozen als herinneringsmomenten, het leven van Willem Lodewijk speelde zich af in de tijd van de Nederlandse strijd tegen het katholieke Spaans-Habsburgse gezag. Als kind groeide hij – samen met neef Maurits – op de Dillenburg op, het familieslot van de Nassaus. Het calvinisme werd hem in deze familiekring met de paplepel ingegoten. Zijn vader, Jan VI de Oude, was een jongere broer van Willem van Oranje en een steile calvinist die tijdens de Opstand enige jaren het stadhouderschap van Gelderland zou bekleden. Hij huwde als eerste van uiteindelijk drie echtgenotes Elisabeth van Leuchtenberg, bij wie hij dertien kinderen kreeg. Van hen bereikten tien de volwassen leeftijd, met Ernst Casimir van Nassau-Dietz (plaat II) als bekendste voor de Republiek, omdat hij zijn oudere broer Willem Lodewijk in 1620 als stadhouder opvolgde.¹⁰

Na Willem Lodewijks studie in onder meer het calvinistische Heidelberg fungeerde het hof van Willem van Oranje enige jaren als zijn leerschool. Daarna volgde Willem Lo-

⁶ Zie over Coevorden ook de bijdrage van Yme Kuiper.

⁷ Tekst van Henk Oly en Klaas Zandberg, zie <https://historischcentrumleeuwarden.nl/images/Aankomende-activiteiten/Willem-Lodewijkjaar/brochure-wandeling-Willem-Lodewijk.pdf> (geraadpleegd 31 juli 2020).

⁸ Zie bijv. H. Feenstra, ‘Willem Lodewijk (Wilhelm Ludwig), graaf van Nassau-Dillenburg’ in: M. Schroor e.a. ed., *Nieuwe Encyclopedie van Fryslân* (Gorredijk en Leeuwarden 2016) 3016.

⁹ In deze bundel worden de zogeheten ‘nieuwe stijl’-data (de gregoriaanse kalender) gehanteerd, tenzij anders staat aangegeven.

¹⁰ Uit twee volgende huwelijken kreeg Jan de Oude nog zes kinderen die de volwassen leeftijd bereikten. Willem Lodewijk had dus een zeer groot familienetwerk.

dewijks lange militaire en bestuurlijke loopbaan. In 1579 begon hij als kolonel in het leger van de opstandelingen. Begin 1584 benoemde Willem van Oranje hem als zijn luitenant-stadhouder in Fryslân. Na de moord op Oranje, in juli van hetzelfde jaar, kozen de Staten van dit gewest en ook de Groninger Ommelanden Willem Lodewijk als opvolger. In 1594 kwam daar de stad Groningen bij, evenals Drenthe in 1596. Willem Lodewijk was in 1590 liefst ook stadhouder van Overijssel geworden, maar dit gewest koos voor Maurits, omdat het voor de succesvolle voortgang van de Opstand afhankelijk was van Hollands geld.¹¹ Wel werd Willem Lodewijk kapitein-generaal van het Friese leger en samen met Maurits opperbevelhebber van het Staatse leger. Een uitgebreide beschrijving van hun gezamenlijke optreden en dat van Willem Lodewijk alleen is hier niet nodig, omdat een groot aantal van hun wapenfeiten verderop in deze bundel de revue zal passeren. Daarin komt eveneens zijn sterke invloed op neef Maurits in het militaire en ook politieke bedrijf ter sprake. Volgens Arie van Deursen was Maurits' hele carrière zelfs 'onbestaanbaar zonder Willem Lodewijk'.¹²

Het heeft er alle schijn van dat Willem Lodewijk er na zijn huwelijk bewust voor koos zijn tak van de Nassaudynastie niet voort te zetten. In het najaar van 1587 trouwde hij met zijn nicht Anna van Nassau, een dochter van Willem van Oranje. Zij overleed echter al in juni 1588, terwijl zij zwanger was. Uit liefde voor haar zou Willem Lodewijk nooit hertrouwen en werd er geen wettig nageslacht geboren. Wel kwam er een onwettige zoon, wat de stadhouder toch wel weer een typische edelman van zijn tijd maakt.¹³ Als oudste uit het gezin van Jan de Oude fungeerde hij bovendien als *pater familias*, door veel aandacht te schenken aan de opvoeding van zijn jongere broers en hun kinderen.¹⁴ Vanaf 1606, na het overlijden van zijn vader, deed hij dat als graaf van Nassau-Dillenburg. Hij was daarmee een van de hoogste edellieden in de Republiek. Zijn heraldisch wapen legde bovendien de verbinding met nog andere gebieden in het voormalige Heilige Roomse Rijk. De vier kwartieren daarin verwijzen naar Nassau, Katzenelnbogen, Vianden en Dietz (plaat III). Het huidige hoofd van het huis Oranje-Nassau, Koning Willem-Alexander, voert nog altijd de grafelijke titels van Katzenelnbogen, Vianden en Dietz.¹⁵

Toen Willem Lodewijk in 1620 overleed, liepen de geloofstwisten die de Republiek tijdens het Twaalfjarig Bestand (1612-1621) hadden verscheurd, op hun eind. Die conflicten in de Gereformeerde Kerk tussen de remonstranten en contraremonstranten hadden in 1619 de grote staatsman en remonstrant Johan van Oldenbarnevelt letterlijk de kop gekost. Dat levenseinde had Willem Lodewijk niet kunnen voorkomen, maar liever had hij dat anders gezien. Zelf was hij weliswaar een overtuigd contraremonstrant en hij had Maurits ook gesteund in de uitschakeling van de remonstranten. Maar de doodstraf van Oldenbarnevelt ging hem te ver. Gevoelens van wraak, haat en wrok ten opzichte van op-

¹¹ A.Th. van Deursen, *Maurits van Nassau. De winnaar die faalde* (Amsterdam 2000) 54.

¹² *Ibidem*, 215.

¹³ L. Kooijmans, *Liefde in opdracht. Het hofleven van Willem Frederik van Nassau* (Amsterdam 2000) 50.

¹⁴ Zie ook de bijdrage van Lidewij Nissen.

¹⁵ Met dank aan Jan T. Anema.

ponenten en vijanden waren hem sowieso vreemd. Dat blijkt ook uit zijn afkeer van zinloos geweld en afwijzen van de tactiek van de verschroeide aarde tijdens de oorlog.

De Franeker jonker en hofmeester van de stadhouder Frederick van Vervou (1550-1621) karakteriseerde Willem Lodewijk als een man van duizend deugden, al vond hij wel dat deze soms te snel kon uitvallen tegen zijn naaste medewerkers en een trage beslisser was.¹⁶ Het positieve beeld van de stadhouder, zoals dat al in 1621 in de steigers is gezet door de geschiedschrijver Ubbo Emmius in een uitgebreide Latijnse grafrede, is niettemin blijven hangen.¹⁷ Willem Lodewijks jongere tijdgenoot Joost van den Vondel toonde zich, als medestander van Oldenbarnevelt, een van de zeldzame uitzonderingen. In zijn toneelstuk *Palamedes oft vermoorde onnooselheit* (1626) is Vondel negatief over de stadhouder, omdat die tegenover Oldenbarnevelt had gestaan.

Ondanks alle lof voor Willem Lodewijk anderzijds, ziet Van Deursen hem toch niet als degene die Oldenbarnevelt had kunnen vervangen.¹⁸ Dit mag zo zijn, maar dit oordeel is lastig te onderbouwen of te weerleggen. Afgezien van het gegeven dat Willem Lodewijk na de dood van Oldenbarnevelt nog slechts kort heeft geleefd, staat natuurlijk buiten kijf dat hij daarvoor ook niet op de juiste plek zat. Dan had hem ten minste het stadhouderchap van het machtige Holland ten deel moeten vallen. In zijn eigen gewesten heeft hij in elk geval laten zien de kunst te verstaan tussen verschillende partijen te kunnen laveren en wist hij op de juiste momenten in te grijpen. Hoe dan ook stond bij hem het behoud van de eenheid in de Unie het hoogst in het vaandel en werd zijn politieke handelen ingegeven door de vrees dat binnenlandse polarisatie door de vijand zou worden uitgebuit. Daarnaast was hij toch vooral een veldheer en een telg uit het huis Nassau die de adellijke deugden met onwrikbare protestantse geloofsopvattingen verbond.

De auteurs van deze bundel hebben zich, uiteraard vanuit specifieke invalshoeken, afgevraagd hoe het anno 2020 staat met de historiografische balans ten aanzien van Willem Lodewijk. Opvallend is dat zij daarbij allemaal stuiten op de verouderde en hagiografische biografie van Lutzen H. Wagenaar, *Het leven van Graaf Willem Lodewijk, een vader des vaderlands, "Uz heit"* uit 1904.¹⁹ Dit betekent niet dat er sindsdien niets nieuws over Willem Lodewijk is verschenen, integendeel. Zo publiceerden in de afgelopen decennia vooral E.H. Waterbolk, F. Postma en W. Bergsma inzichtelijke artikelen over hem als hoofdpersoon.²⁰ Daarnaast verscheen in 1994 de door P. Schoonbeeg vertaalde lijk-

16 F. van Vervou, *Enige aentekeningen van 't gepasseerde in de vergadering van de Staten-Generaal anno 1616, 1617, 1618, 1619, 1620* (Leeuwarden 1874) 237 (ook aangehaald in Van Deursen, *Maurits van Nassau*, 280).

17 Ubbo Emmius, *Guilhelmus Ludovicus Comes Nassouius etc.* (Groningen 1621) – zie verder noot 21. Zie ook de bijdrage van Hotso Spinninga.

18 Van Deursen, *Maurits van Nassau*, 280.

19 L.H. Wagenaar, *Het leven van Graaf Willem Lodewijk, een vader des vaderlands, "Uz Heit"* (Amsterdam en Pretoria [1904]).

20 Zie bijv. E.H. Waterbolk, 'Met Willem Lodewijk aan tafel 17-3-1560 – 13-7-1620' in: *Dr. E.H. Waterbolk. Verspreide opstellen aangeboden aan de schrijver bij zijn aftreden als hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen* (Amsterdam 1981) 296-315; F. Postma, 'Der Statthalter, der Politiker wurde. Der friesische Statthalter Wilhelm Ludwig (1569-1620) und der Konflikt um den Waffenstillstand' in: H. Lademacher ed., *Oranien-Nassau, die Niederlande und das Reich* (Münster en Hamburg 1995) 25-46; W. Bergsma, 'Willem Lodewijk en het Leeuwarder hof-

rede van Ubbo Emmius uit 1621, met enkele inleidende artikelen van E.H. Waterbolk en R.G. Nonner-Hienkens.²¹ Al eerder, in 1970, kwam G. Overdiep met een boek over Willem Lodewijks militaire strategie in het noorden van de Republiek, die recent uitstekend in een internationaal veld is geplaatst door O. van Nimwegen.²² Verder wordt de graaf ten tonele gevoerd in studies over zijn tijd en tijdgenoten, bijvoorbeeld in de al aangehaalde biografie over Maurits van A.Th. van Deursen (2000) en H. Spanninga's dissertatie *Gulden Vrijheid?* (2012).²³ Ook veel archiefmateriaal is sinds het verschijnen van de biografie van Wagenaar veel beter ontsloten, vooral zichtbaar in de gedrukte inventarissen van de Friese stadhouderlijke archieven van 2002.²⁴ Maar het schort aan een moderne biografie gebaseerd op de nieuwste literatuur en nu beschikbare archivalia.

Deze bundel bevat een aantal bouwstenen voor de moderne biografie die Willem Lodewijk hopelijk op niet al te lange termijn zal krijgen. De eerste wordt geleverd door Anton van der Lem, die aan de hand van onder meer correspondentiemateriaal Willem Lodewijks bijdrage aan de wording van de Republiek schetst. Dit betreft zowel de militaire strategie die hij met Maurits ontwikkelde als zijn politieke aandeel in de Bestandstwisten en houding tegenover Oldenbarnevelt. De door Van der Lem bestudeerde briefwisseling levert inzicht in de politieke en militaire dilemma's waarmee Willem Lodewijk en zijn directe omgeving worstelden. Tegelijkertijd heeft hij oog voor de waardering en kritiek die de stadhouders ten deel viel en duidt hij de grenzen van hun handelsvrijheid.

Hidde Feenstra en Hotso Spanninga richten zich vervolgens op de vraag hoe Willem Lodewijk in zijn eigen gewesten als stadhouder opereerde. Feenstra vraagt zich af hoe Willem Lodewijk Groningen en Drenthe in de jonge Republiek heeft geïntegreerd. Hij staat ook stil bij de bescheiden positie die de stadhouder heeft in de collectieve herinnering van

leven' (1998)' in: Idem, *Gelovigen, dominees en geleerden. Opstellen over Friese en Nederlandse geschiedenis in de vroege moderne tijd*. K. van Berkel, H. Cools en H. Mol ed. (m.m.v. L. Janssen) (Hilversum 2019) 127-185 (eerder verschenen in *It Beaken* 60 (1998) 191-256).

21 F.R.H. Smit, E.H. Waterbolk en F. Westra ed., *Ubbo Emmius: Willem Lodewijk, graaf van Nassau (1560-1620) stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe*, vert. P. Schoonbeeg (Hilversum 1994).

22 G. Overdiep, *De strategie van graaf Willem Lodewijk. De Groninger schansenkrijg. Drente als strijdtonel. 1589-1594* (Groningen 1970) – het deel over de Groninger schansenkrijg is in bewerkte vorm als hoofdstuk 3 opgenomen in: P. Brood ed., *Van Beeldenstorm tot Reductie van Groningen* (Groningen 1994) 53-102; o.a. O. van Nimwegen, 'The tactical Military Revolution and Dutch army operations during the era of the Twelve Years Truce (1592-1618)' in: R. Lesaffer ed., *The Twelve Years' Truce (1609). Peace, truce, war, and law in the Low Countries at the turn of the 17th century* (Leiden en Boston 2014), 121-151.

23 H. Spanninga, *Gulden Vrijheid? Politieke cultuur en staatsvorming in Friesland, 1600-1640* (Hilversum 2012); Van Deursen, *Maurits van Nassau*. Zie ook J.W. Koopmans, 'Friesland en Holland: samen of apart in opstand?' in: Ph.H. Breuker en A. Janse ed., *Negen eeuwen Friesland-Holland. Geschiedenis van een haat-liefdeverhouding* (Zutphen 1997) 142-147; O. Hellinga, 'Hessel Aysma en de Opstand in Friesland, 1577-1587' in: J. Frieswijk e.a. ed., *Fryslân, staat en macht 1450-1650. Bijdragen aan het historisch congres te Leeuwarden van 3 tot 5 juni 1998* (Hilversum 1999) 126-139; W. Bergsma, *Tussen Gideonbende en publieke kerk. Een studie over het gereformeerd protestantisme in Friesland, 1580-1650* (Hilversum en Leeuwarden 1999); idem, "Zij preekten voor doven." *De Reformatie In Drenthe* (Assen 2002). Zie verder ook de literatuur genoemd in de noten van deze bundel.

24 A.P. van Nienes en M. Bruggeman m.m.v. H.J. de Muij-Fleurke e.a., *Archieven van de Friese stadhouders. Inventarissen van de archieven van de Friese stadhouders van Willem Lodewijk tot en met Willem V, 1584-1795* (Hilversum 2002).